

E. Semotanová, J. Cajthaml a kol.: Akademický atlas českých dějin.

Academia, Praha 2014, 559 s. ISBN 978-80-200-2182-3.

S nedávno vydaným Akademickým atlasem českých dějin (dále též pouze atlas) se čtenáři do rukou dostává úctyhodné dílo, prezentující na více než 500 stranách, jak uvádějí sami autoři, poznatky „moderní historické vědy (...) k českým a československým dějinám s vazbami na evropský, ale zejména středoevropský prostor“ (s. XV). Charakterem i tematickým záběrem jde o dílo značně ojedinělé, tedy takové, ke kterému se velmi obtížně hledá srovnání. Obdobně jako tomu je v případě jiných syntetických děl, tento fakt

Tab. – Vybrané údaje o atlase.

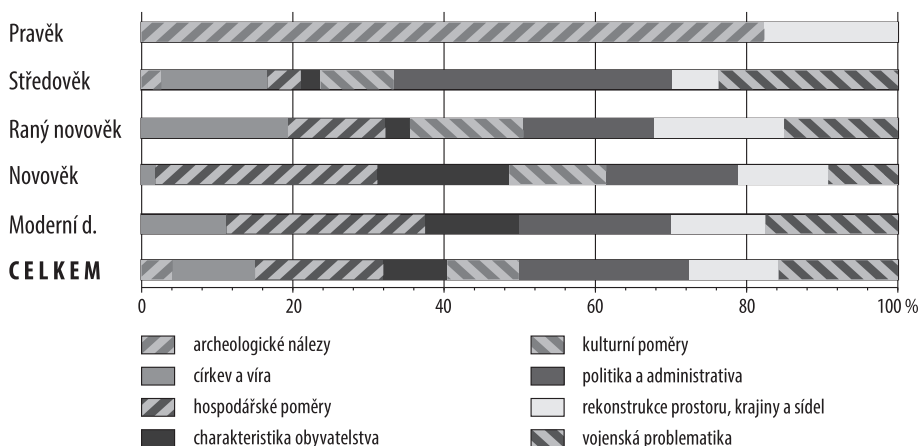
Vydavatel a místo vydání	Academia, Středisko společných činností AV ČR, v. v. i., Praha
Institucionální zabezpečení	Historický ústav AV ČR, v. v. i., Praha; Fakulta stavební ČVUT v Praze, katedra geomatiky
Termín vydání	květen 2014
Koncepce díla, vědecká redaktorka	prof. PhDr. Eva Semotanová, DrSc.
Kartografický obsah	doc. Ing. Jiří Cajthaml, Ph.D. a kol.
Odpovědný redaktor	Mgr. Viktor Dobrev
Technická redaktorka	Monika Chomiaková
Grafika a DTP	Studio Marvil
Tisk	T. A. Print, s. r. o., Praha
Lektoři	prof. PhDr. Zdeněk Beneš, CSc., prof. PhDr. Jiří Malíř, CSc.
Celkový počet stran (dle vydavatele)	559
Celkový počet stran	XXVIII + 559 (587)
Počet položek jmenného rejstříku	1 063
Počet položek místního rejstříku	6 653
Jazyk díla / jazyk shrnutí	čeština / angličtina, němčina
Provedení	tištěné, vazba tuhá (V8); knihařské plátno, transparentní pevný přebal; papír nehlazený
Rozměr (dle vydavatele)	295 × 420 mm
Přesný rozměr	308 × 427 × 60 mm
Objem (vypočítaný z rozměrů)	7 891 cm ³ (7,89 litru)
Hmotnost	5 020 g
Doporučená prodejní cena (vč. DPH)	2 990 Kč

Zdroj: autoři.

také velmi ztěžuje možnosti objektivního zhodnocení atlasu jako celku. Na straně jeho čtenářů a uživatelů se proto lze setkat jak s nadšeným přijetím, tak s kritickými ohlasy k celkové koncepci, obsahu a smysluplnosti uvedeného díla. Cílem tohoto textu však není poskytnout podporu té či oné názorové skupině, ale pokusit se o pokud možno vyvážený komentář k Akademickému atlasu českých dějin především jako ke kartografickému dílu.

Na přípravě atlasu se podílel široký kolektiv čítající více než 70 autorů, převážně představitelů historických oborů. Jak se uvádí v obecném úvodu (s. XV): „Akademický atlas českých dějin je součástí badatelské koncepce Historického ústavu Akademie věd České republiky, obsahuje proto především výsledky výzkumu pracovníků Historického ústavu, doplněné významnými tématy externích spolupracovníků. Neklade si, a ani si tedy klást nemůže ambice postihnout nejnovější poznatky historických věd, pěstovaných na dalších vysokoškolských, výzkumných a jiných odborných pracovištích, vyčerpávajícím způsobem.“ I přes tato zjevná a nevyhnutelná omezení však autoři vytvořili dílo se značným disciplinárním přesahem s potenciálním přínosem nejen pro historiografii, ale též pro další obory, např. geografii.

Struktura atlasu se skládá z oddílů představujících nejvýznamnější dějinná období od pravěku po moderní dějiny. Graf na obr. 1 zobrazuje strukturu tematického zaměření map v atlasu podle jeho jednotlivých hlavních oddílů. U některých map bylo jejich zařazení do jedné kategorie obtížné, proto autoři recenze některé mapy zařadili do dvou či více kategorií. Z toho důvodu je irrelevantní uvádět absolutní počty map v jednotlivých kategoriích. Archeologické nálezy jsou spojeny s nejstaršími obdobími, jedinou kategorií, která je přítomna ve všech oddílech atlasu, je rekonstrukce prostoru, krajiny a sídel. Do kategorie hospodářské poměry byly zařazeny také všechny mapy, které se věnovaly dopravě a spojům, konfiskaci majetku a otázkám vlastnictví. Do charakteristiky obyvatelstva byly kromě demografie a migračních procesů zařazeny i mapy zaměřené na místní jména, jazyk a etnografii. Kulturní poměry jsou tvořeny

Obr. 1 – Struktura tematického zaměření map v jednotlivých oddílech atlasu.
Zdroj: autoři.

uměním a divadlem, školstvím, turistikou a mapami se zaměřením na osobnosti (panovníci, šlechtici, myslitelé a cestovatelé). Rozsáhlá kategorie politika a administrativa obsahuje vedle politického/územního uspořádání problematiku dobové sídelní organizace, voleb, práva, sociálních hnutí, revolucí a dělnictva, stejně tak věznění odpůrců režimu. Do klíčové kategorie rekonstrukce prostoru, krajiny a sídel byly zařazeny i změny využití krajiny a svět podle Kosmy. Kategorie vojenská problematika obsahuje všechny mapy vojenských konfliktů a vojenských tažení.

Koncepce atlasu z pohledu kartografie

Jak uvádějí kartografové participující na vzniku atlasu (Cajthaml a kol. 2014), byl jejich kolektiv z katedry geomatiky ČVUT v Praze osloven až v pokročilé fázi tvorby atlasu, v době, kdy již byla sestavena rukopisná verze (konceptní práce započaly v roce 2005, práce kartografů byly zahájeny v roce 2012). To bohužel není standardní postup, což si participující kartografové uvědomují, neboť kartograf by měl být už při prvotním vytváření koncepce díla. Ve světle těchto skutečností je proto poněkud obtížné posuzovat kvalitu atlasu z hlediska kartografie.

Při analýze a hodnocení atlasu z kartografického pohledu autoři recenze vycházeli především z konceptů posuzování rozsáhlých kartografických děl se zaměřením na jejich celkovou koncepci, strukturu, systém a jednotnost (Bláha 2010). Zvlášť byly analyzovány použité vyjadřovací prostředky (znakový klíč), použité metody tematické kartografie, dále komplexita mapového obsahu a pojetí atlasu z hlediska atlasové kartografické sémiologie. V rámci výstupů hodnocení byla využita kombinace kvantitativních a kvalitativních přístupů včetně vizualizace klíčových charakteristik atlasu.

Kartografové se jistě museli potýkat s mimořádně různorodými podklady a pracovními mapami, především pak s různým stylem a přístupem k řešení prostorového znázornění ze strany historiků a dalších autorů poskytujících odborný (tematický) obsah map. Také tuto nejednotnost lze standardně řešit zapojením kartografů do přípravných fází projektu atlasu. Přes veškerou snahu kartografů se jim bohužel nepodařilo docílit jednotnosti ve stylu a provedení map, což se projevuje nejen mezi jednotlivými oddíly atlasu, ale i v rámci jednotlivých řešených témat (srov. 36, 74, 337 a 409–410).¹

Kromě původních map obsahuje atlas mapy vytvořené na podkladě starých map. Inspirativní je řešení podkladu tvořeného mapami II. a III. vojenského mapování (170, 283), jejichž obsah však mohl být více potlačen. Dále atlas obsahuje reprodukce starých map a plánů, které autoři recenze neposuzovali jako kartografický obsah, i jiné prostorové vizualizace dalších autorů (např. pohledové mapy bitev). Ačkoliv grafika pohledových map bitev není optimální, přesto názorně a vhodně doplňuje text atlasu. Poněkud nejednotně v tomto kontextu působí řešení bitvy u Hradce Králové (310). Obecně mapy znázorňující vojenskou problematiku patří v atlase k vydařeným mapám. Kartografové se museli vypořádat se znázorněním celé řady nově interpretovaných témat, což

¹ Čísla uvedená v textu v závorkách (1–513) označují strany v atlase, kde se mapa nachází, případná písmena (a–e) konkrétní mapu na příslušné stráně atlasu. Dále čísla označují konkrétní kapitoly (např. V.37 kapitolu 37 v oddíle V).

se jim víceméně podařilo. Příkladem mohou být urbanizační procesy (276), stejně tak příměstské usedlosti (289), svět podle Kosmy (49, 50), hierarchie poddanských měst (100) atd. Mapy od Z. Boháče (509–513), které byly převzaty v podstatě beze změny z Atlasu církevních dějin (Boháč 1999), patří dodnes k obsahově mimořádně zajímavým mapám. V rámci stylového sjednocení by si však tyto mapy zasloužily doplnění topografického podkladu minimálně o několik významných vodních toků a podobné barevné řešení jako u ostatních map v atlase.

Mezi relativně časově náročné mapy z hlediska přípravy podkladů i zpracování (vytváření „nových“ dat pro starší stavy reality) patří mapy z oblasti rekonstrukce prostoru, krajiny a sídel – např. osídlení (54), krajina (164–167), Praha (301). Podobně se kartografové museli vypořádat s topografickým podkladem (např. různé podoby politického rozdělení a na ně vázané hranice, vodstvo bez přítomnosti soudobých přehradních nádrží apod.). V době, kdy řada atlasů vzniká na podkladě statistických dat ve formě kartogramů a kartodiagramů vytvořených relativně jednoduše v GIS, je třeba tuto práci zvláště ocenit. V atlase se objevila rovněž mapa časové akcesibility, včetně izochron (161). Škoda jen, že atlas neobsahuje takových map více. Otevřela by se tak možnost srovnání, jak se „zmenšoval“ prostor českých zemí.

Opomenout nelze ani náročnou práci s geografickými jmény objektů, u nichž bylo třeba řešit nejen jazykové (exonyma vs. endonyma), ale i časové varianty (např. Gottwaldov vs. Zlín). Přestože názory odborníků na řešení této problematiky nejsou úplně jednotné, tvůrci atlasu se s ní vypořádali úspěšně.

Koncepční nejednotnost se projevuje zejména u podrobných map katastrů obcí, které jsou ve dvou oddílech atlasu (srov. 273–275 a 479–482). Zatímco objekty v legendě v kapitole Novovek jsou uvedeny nesprávně v množném čísle, v kapitole Moderní dějiny jsou uvedeny správně. Tyto mapy jsou také rozdílně čitelné. Řešením bylo buď zvětšení měřítka mapy, větší míra generalizace (geometrická nebo sloučením kategorií), výřez z katastru obce nebo odebrání lemovky některé kategorii, případně tyto lemovky měly být silnější linií a černou barvou (srov. 273 a 479). Díky malému územnímu rozsahu nelze používat rastr, kategorie navíc není v mapě patrná (274).

Ze zaměření map není rovněž zřejmý způsob výběru topografického podkladu map, tj. ve kterých případech je použita barevná hypsometrie a ve kterých nikoli (srov. 362 a 363 nebo 353 a 357), navíc mapy bez barevné hypsometrie používají opět bez logického vysvětlení různého tónu barvy (srov. 42, 44 a 108). Zcela koncepčně nevládnutou mapou je mapa bez legendy nevyužívající potenciál kartografického vyjádření (337). Proč nebyl využit kartodiagram?

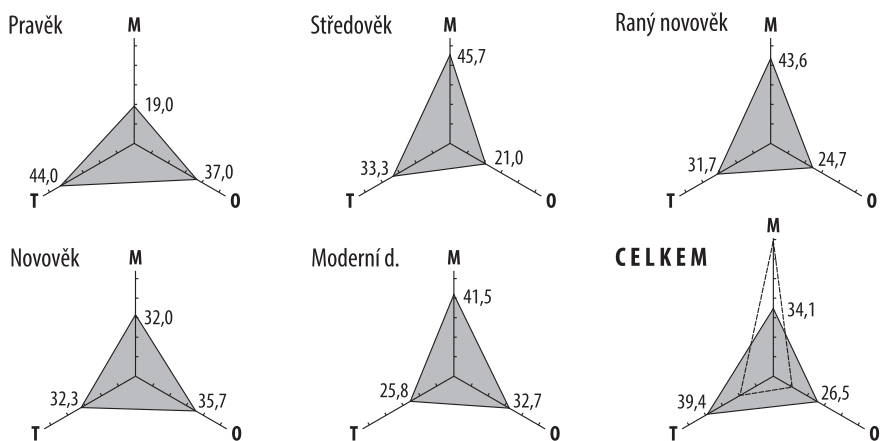
Kartografům se podařilo víceméně zaručit odpovídající stupeň kartografické generalizace a používají hned několik datových sad pro různá měřítka map. Problém s generalizací je však patrný zejména u statistických map kapitoly V.37, kde není zachován stupeň generalizace hranic administrativních jednotek (srov. 499 a 501).

Posuzujeme-li atlas z hlediska koncepce, nabízí se ještě otázka, zda by zejména mapy většího měřítka neměly obsahovat výřez z mapy menšího měřítka, pomocí něhož by se uživatel rychleji zorientoval, kde se lokalita nachází (např. 142 a 159).

Encyklopedie, atlas nebo encyklopedie s mapami?

K otázkám, které se nabízí v souvislosti s atlasem a jeho koncepcí, patří tradičně i otázka, kde je vlastně hranice mezi encyklopedií a atlasem. Nadměrné množství textu a grafiky skutečně může evokovat spíše obrazovou či textovou encyklopedii než tradiční mapový atlas. Na druhou stranu existují i příklady historických atlasů s obdobným poměrem textu a grafiky (např. Magocsi 2002). Autoři recenze v této souvislosti provedli podrobný rozbor atlasu, při němž jim byla inspirací metodika atlasové kartografické sémiologie A. Wolodtschenka (2010). Při analýze se posuzují všechny strany atlasu z hlediska tří sémiologických kategorií: map (M), textu (T) a obrazu (O). Do kategorie „mapy“ jsou zařazeny i legendy map, ačkoliv jsou umístěny mimo mapu, součástí kategorie „text“ je také rejstřík, různé obsahy, soupisy a seznamy, do kategorie „obraz“ se řadí kromě obrázků, grafů a schémat také tabulky s ohraničením buněk. Každá strana je ještě podle potřeby rozdělena na poloviny, třetiny či čtvrtiny, aby bylo procentuální zastoupení uvedených kategorií co nejpřesnější (obr. 2).

Z uvedených grafů je patrné, že zastoupení tří sémiologických kategorií se s výjimkou oddílu Pravěk, v němž mapy nahrazuje spíše text, příliš neliší. Poněkud překvapivé je menší množství map v oddíle Novověk, způsobené patrně množstvím reprodukcí a výřezů starých map, které jsou zařazeny do kategorie obraz. Zejména u posledního oddílu, věnovaného moderním dějinám, by se ovšem dalo očekávat větší množství informací zpracovaných ve formě map. Kategorie mapy je tak průměrně zastoupena 34,1 %, tedy zhruba z jedné třetiny. To ve výsledku řadí atlas z hlediska množství map k sémiologicky smíšeným atlasům. Dílo tedy rozhodně nelze považovat za klasický mapový atlas (s podílem map nad 50 %). Pro srovnání je v posledním grafu na obr. 2 k dispozici výsledek analýzy Školního atlasu světa od firmy Kartografie Praha z roku 2004, kde mapy jednoznačně dominují (cca 70 %). Následovat by mohl konkrétní výčet témat zpracovaných v atlase, která mohla být řešena mapou. Mohla by vzniknout také diskuze, co a jak je znázornitelné mapou, jaká jsou

Obr. 2 – Procentuální zastoupení map, textu a obrazu.
Zdroj: autoři.

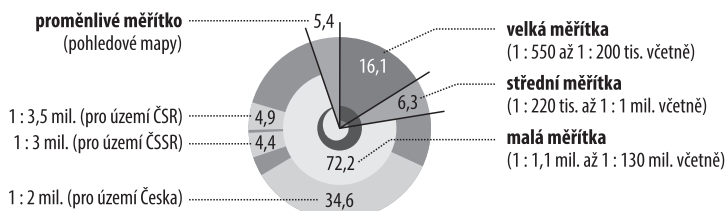
k tomu zapotřebí data, zda jsou tato data dostupná atd. To však nepovažujeme za klíčové, neboť každá koncepce atlasu je výsledkem kompromisů a selektivního pojetí díla. Vzájemná komunikace tří sémiologických kategorií však v atlase, zdá se, funguje.

Kompozice, kompoziční a konstrukční prvky map

Kompozice stran atlasu výše uvedené komunikaci textu, obrazu a map pomáhá. Rozporuplným momentem v grafickém řešení a kompozici atlasu je ne vždy optimální umístění legend a měřítek map, které uživatel musí v některých případech hledat. Grafiky a mapové reprodukce jsou místy obtížně čitelné (např. 298).

Částečně koncepční i kompoziční záležitostí je řešení měřítkové řady atlasu. Možnost lépe srovnávat jak prostorové, tak časové vztahy v rámci tématu i mezi tématy je do značné míry dána právě vytvořením vhodné měřítkové řady map. Autoři hodnocení proto provedli podrobnou analýzu grafických měřítek map v atlase (číselná měřítka atlas neobsahuje) a došli k závěru, že v tomto ohledu práce kartografů není optimální (obr. 3). V atlase bylo totiž identifikováno celkem téměř 100 různých měřítek map s tím, že největší zastoupení mají měřítka pro zobrazení území dnešní ČR a bývalého území ČSSR a ČSR uvedená na obr. 3. Kartografové tak ke škodě názornosti a přehlednosti rezignovali na jakoukoli měřítkovou řadu, což argumentují územní a obsahovou různorodostí map (Cajthaml a kol. 2014). Tento argument lze akceptovat pouze do určité míry, neboť často se měřítka map liší minimálně, přitom zvětšení území do nejbližšího použitého měřítka by nemělo za následek kolizi zobrazeného území s rámem mapy. Z provedené analýzy je rovněž zřejmá převaha map malých měřítek (72,2 %). Rozměry map jsou víceméně standardizovány a dány sazebním obrazcem stránek atlasu, ačkoliv je místy zřejmé různé pojetí dané tím, kdo z odborníků danou kapitolu zpracovával. Autoři atlasu bohužel nepohlídali sjednocení podoby grafických měřítek – různé dělení a rozsah pro tatáž měřítka působí nekoncepčně a pro uživatele jsou matoucí, minimálně u dvou map měřítko chybí (285, 286).

Co se týče mapových legend, jejich podoba je sjednocená. Pozitivně lze hodnotit správnou a intuitivní koncepci legendy kartogramu v rámci map vývoje a změn zaměstnanosti (V.37), umožňující srovnání mezi jednotlivými mapami a obdobími. V legendě není vždy správně nakládáno s hranicemi územních jednotek (liniový znak vs. areál) – (270, 488). Znaky použité v mapě neodpovídají legendě pouze výjimečně (74, 75), přesto je právě u těchto map obdivuhodné,

Obr. 3 – Měřítka map použitá v atlasu. Poznámky: údaje v grafu jsou uvedeny v procentech. Zdroj: autoři.

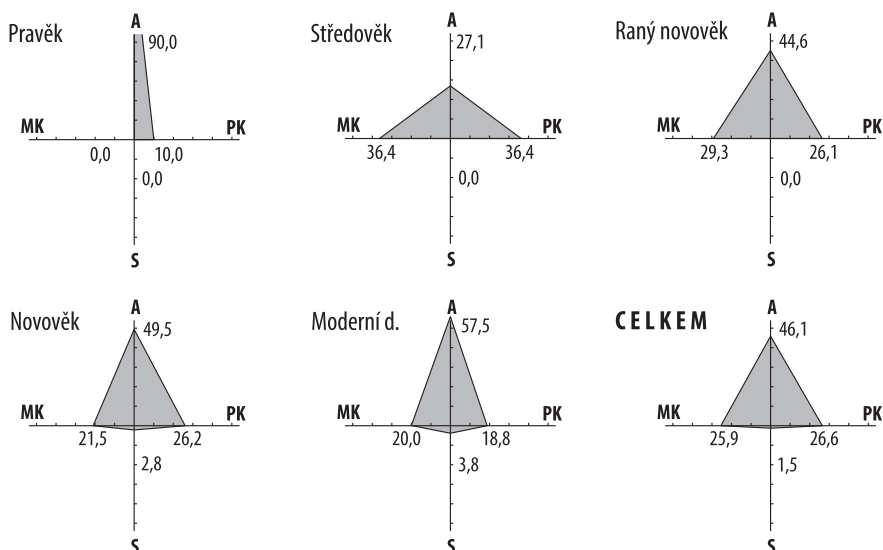
kolik kategorií a druhů informací o klášterech se do mapy podařilo umístit; obtížná je rozlišitelnost barev u některých kategorií (srov. řeholní kanovníci sv. Augustina a magdalenitky).

K diskuzi je použití směrovky u velkoměřítkových map, které by bylo možná vhodnější nahradit jednoduchým rámem s uvedením geografických souřadnic. Což by umožnilo nejen zorientovat zobrazené území vůči světovým stranám, nýbrž také území lépe lokalizovat a nebylo by tak nutné řešit lokalizační mapky.

Použitá kartografická zobrazení (výchozím je Albersovo kuželové ekvivalentní zobrazení) i stanovení centrálního poledníku a nezkreslených rovnoběžek odpovídají účelu atlasu, neboť hledisko minimalizace zkreslení v tomto případě nerozhoduje.

Obsah map a jeho komplexnost

Obsah map v atlasu se sestává z topografického podkladu a tematického obsahu, který vychází ze zadání odborníků a rovněž z jejich podkladu či autorských map. Při hodnocení jsme se zaměřili především na provedení topografického podkladu, jeho koexistenci s tematickým obsahem a na standardní analýzu komplexnosti mapového obsahu. V některých mapách větších měřítek by bylo vhodné doplnit více topografického podkladu (zejména výskopisu v podobě kótovaných bodů), neboť tyto mapy působí prázdně a ploše. U kartogramů by bylo vhodné doplnit několik významných sídel a hranice krajů či zemské hranice z příslušného období pro snazší orientaci a přehlednost mapy, aby mapy nepůsobily jako obrysové (např. 334–336). Konkrétním zjištěným nedostatkem statistických map je, že by hranice administrativních jednotek v kapitole V.37 měly odpovídat příslušnému období také v malých mapách a k těmto územním jednotkám by měly být i hodnoty spočítány (srov. 499 a 500).

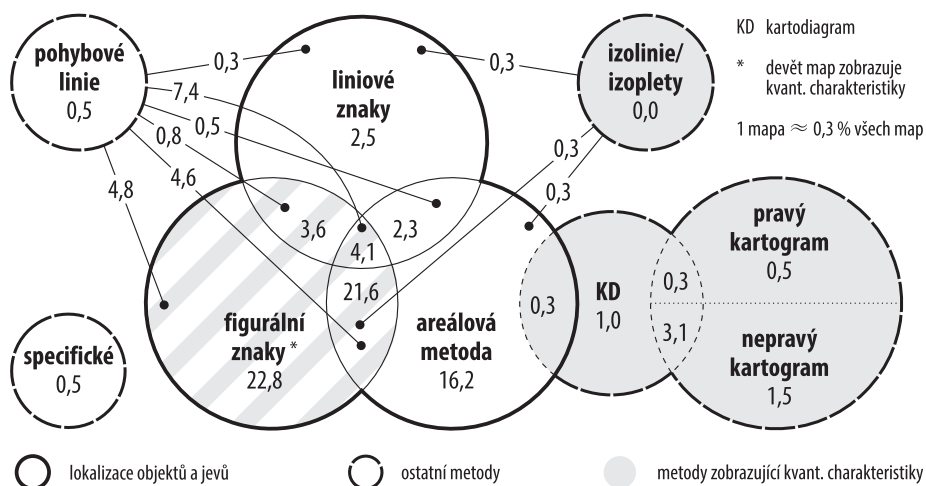

Obr. 4 – Procentuální zastoupení analytických (A), méně komplexních (MK), polykomplexních (PK) a syntetických (S) map v atlasu. Zdroj: autoři.

Obsah map atlasu je z hlediska jeho komplexnosti velmi různorodý. Na základě analýzy vycházející z J. Pravdy (2002) bylo v atlasu identifikováno přibližně stejné množství analytických a komplexních map, dále pak minimální množství syntetických map (obr. 4). Jednotlivé oddíly atlasu se velmi liší – srov. Pravěk (jednoznačná převaha jednoduchých analytických map) a oddíly Středověk a Raný novověk (poněkud překvapivá převaha komplexních map). Tato převaha komplexních map svědčí o tom, že nároky historiků na kartografy umístit do map maximálně podrobný a úplný obsah byly vysoké. Překvapivá je ovšem nízká komplexnost map u oddílu Moderní dějiny, což svědčí spíše o nevyužitém potenciálu kartografického vyjádření reality. Na druhou stranu je třeba pozitivně vnímat přítomnost syntetických map (např. 271, 372 či 476), neboť v atlasu podobného typu jsou tyto mapy více než žádoucí. Jen je škoda, že jich je tak málo. Otázkou zůstává, zda některé mapy nepřeceňují uživatele a jeho schopnost číst enormní množství informací z mapy (např. 445).

Kartografické vyjadřovací prostředky a metody tematické kartografie

Zcela zásadní při hodnocení kvality map je posouzení jejich vyjadřovacích prostředků (mapového jazyka realizovaného pomocí znakového klíče) a také metod tematické kartografie (adekvátnost, správnost volby apod.). Je zřejmé, že prvotním záměrem map v atlasu je rekonstrukce a lokalizace objektů a jevů, což je patrné z obr. 5 (přes 70 % map). Převládá lokalizace bodových objektů (22,8 %), areálů (16,2 %), případně jejich kombinace (21,6 %). Druhou významnou skupinou použitých metod tematické kartografie jsou pohybové linie naznačující dynamiku dějinných událostí v kombinaci s lokalizací objektů a jevů (téměř 20 %). Kvantitativní metody (kartogram, kartodiagram, izolinie/izoplety, resp. lokalizované diagramy – uvedeny v rámci figurálních znaků) jsou v atlasu použity minimálně (méně než 10 % map), což je překvapivé zejména u oddílu Moderní dějiny.

Obr. 5 – Procentuální zastoupení metod tematické kartografie v mapách v atlasu.

Zdroj: autoři.

Právě lokalizace objektů pomocí figurálních znaků postavila kartografy před nelehký úkol, vytvořit intuitivní znakový klíč odlišující celou řadu charakteristik objektů, který bude v souladu s tematickým zaměřením map. Bohužel ne vždy se to podařilo, přičemž lze vysledovat následující problematické aspekty:

- volba neadekvátní grafické proměnné znaku – např. vhodnější intenzita než barva (6),
- používání různých grafických proměnných pro tytéž charakteristiky objektu – např. doba vzniku (srov. 414a a 414b),
- nejednotnost v kumulaci informací ve znaku (srov. 74–75 a 81),
- snížená asociativnost znaků – např. znak pro hrad díky silnějšímu obrysu příliš hrad nepřipomíná (60, 81),
- snížená asociativnost barev – např. použití barev pro kategorie elektráren neodpovídá příliš ani konvencím (497b),
- nevhodná kombinace geometrických a obrázkových figurálních znaků v jedné mapě (např. 192),
- celková nejednotnost používání vyjadřovacích prostředků (srov. 328 a 330).

Stálo by za úvahu, zda pro různá stáří, spíše než různé tóny barev, nepoužívat různou sytost téhož tónu barvy (méně syté = starší vs. syté = novější), zvláště, je-li počet časových horizontů malý (srov. 386, 483 a 388).

V rámci hodnocení použití liniových znaků lze zmínit poněkud nejisté nasilování vodních toků topografického podkladu, které využívá poměrně velkých rozdílů v síle linií. Proto není příliš plynulé. Používané pohybové linie patří spíše k pozitivním aspektům řešení vyjadřovacích prostředků, nicméně jsou snad až příliš konvenční. Zvláště u některých map by se nabízelo atraktivnější řešení s využitím barevných přechodů a průhlednosti barev, některé mapy totiž díky těmto šipkám působí fádne a prázdně (např. 107), některé šipky jsou zcela nevydařené a „od ruky“ (55).

Mimořádně náročná je volba barev a celkové řešení ploch v mapě, neboť tvoří fundament mapového obrazu. Je důležité, že použité barvy v barevné hypsometrii působí decentně a neruší tematický obsah map. V některých mapách jsou však u areálové metody použity tmavší nebo syté, přitom zbytné odstíny barev, což zhoršuje čitelnost popisu (16, 19, 116 ad.). Bylo by rovněž vhodné vyjádřit intenzitu konfiskace půdy místo pestré stupnice barev pouze na sekvenční jednobarevné stupnici (178 a 179), neboť v této podobě působí mapa roztržštěně.

Používání šrafování v mapách je obecně problematické, protože často znesnadňuje čitelnost a přehlednost mapy (např. 87, 261, 372). Pokud navíc dojde ve šrafování k interakci nevhodných tónů barev, dochází k nežádoucímu simultánnímu kontrastu (např. 457). Někdy se autoři použití šrafování neubrání, je ovšem otázkou, proč není v atlase využito práce s tzv. alfa-kanálem barvy (RGBA), tedy průhlednosti barvy, následně transformované do modelu CMYK, případně míchání barev.

Z hlediska čitelnosti popisu je možné zamyslet se, zda by nebylo vhodné sjednotit a zefektivnit používání masky či lemovky popisu (479, 482), v některých mapách je správně použito při kolizi pohybových linií a popisu (např. 188), jinde však nikoli. V rámci kartodiagramu (499–506) je použito poměrně málo názorného způsobu znázornění úbytku/přírůstku počtu obyvatel (srov. Mládek a kol. 2006), díky čemuž není dobře čitelný prostorový vzorec daného jevu. Z důvodu přehlednosti se nabízí znázornit u velkých diagramů pouze mezikruží,

využít průhlednosti barev, případně diagramy pro Prahu umístit mimo mapový obraz, zamezí se tím velkého zakrytí území diagramy (499–506).

Technické parametry a estetická funkce díla

Poměrně velkou diskuzi vyvolala tištěná podoba posuzovaného atlasu (např. Kyselová 2014, Zídek 2014), možná i mezi autory, což dokládá zmínka v úvodu atlasu o možných formách atlasu. Nepovažujeme za důležité na tomto místě kumulovat klady a zápory tištěné a digitální podoby atlasu, nicméně je zřejmé, že všestrannější využití a snadnější šíření díla nabízí jeho digitální podoba. To je ovšem na druhou stranu kamenem úrazu, neboť se doposud nepodařilo vyřešit problém, jak zaručit ochranu autorských práv tvůrců. Řešením by mohl být kompromis v podobě vybraných map atlasu, které by byly volně dostupné na internetu a měly k němu přístup pouze přihlášení uživatelé.

Z hlediska knižního zpracování je ovšem atlas velmi kvalitní, včetně podílu ruční práce, jak uvádí tvůrci (HÚ AV ČR 2014). Transparentní pevný přebal s potiskem působí nejen atraktivně, ale dílo skutečně chrání, o čemž se autoři recenze mohli osobně přesvědčit. Grafické zpracování i technické provedení atlasu svědčí o profesionální práci tvůrců a zvyšují potenciál estetické funkce díla. Atraktivita map by mohla být ještě vyšší, nicméně odpovídá slušně zavedenému standardu v atlasech podobného rozsahu.

Závěr

Ačkoliv je posuzovaný atlas odbornou veřejností i vydavatelem srovnáván s Atlasem československých dějin (Pecka 1965, Bednář 1965) jako dílo, které na něj v řadě ohledů navazuje, jsou autoři recenze zdrženlivější a přesvědčeni, že tato paralela není zcela na místě. To ostatně doložili i sémiologickou analýzou tří základních komponent atlasu. Koncepce a komplexnost atlasu, výběr témat atd. jsou jednoznačně odlišné. Atlas se však svou koncepcí, tedy rovnoměrným podílem textu, map a obrazu, drží současných trendů ve vydávání atlasů a jistě, navzdory relativně vysoké ceně, najde své příznivce jak mezi odborníky, tak mezi laickou veřejností, pro něž je ostatně určen.

Pozitivně je třeba vnímat především spolupráci historiků, dalších odborníků a kartografů, vytvoření rozsáhlého mezioborového týmu, který dospěl k hmatatelným výsledkům, které budou odolávat době. Otázkou zůstává, do jaké míry se podařilo toto kolektivní dílo vytvořit koncepčně jednotné, a zda odborníci nedostali až příliš velký prostor pro individuální přístupy.

Kartografové se pozdějším vstupem do realizace atlasu dostali do poměrně nestandardní a nelehké situace, což je znát především na stylové nejednotnosti a těžko identifikovatelném systému kartografického vyjádření. Mezi lektory atlasu navíc nebyl žádný kartograf, který mohl odhalit některé výše uvedené nedostatky. Kartografické vyjadřovací prostředky a výběr obsahu map jsou obvykle předmětem řady odborných diskuzí, nicméně v tomto ohledu z celkového hodnocení atlas vychází spíše pozitivně. Naopak negativním aspektem map je rezignace na měřítkovou řadu map. Diskutabilní je nevyužitý potenciál kreativního přístupu k mapám.

Problém nelze vidět ani tak v podílu map na celkovém obsahu atlasu, jako spíše v určité nevyváženosti výběru témat v jednotlivých oddílech atlasu a ve způsobu výběru témat, v nichž jsou či nejsou informace znázorněny v podobě

map. Z určitého pohledu proto atlas může působit jako dílo s ne zcela do důsledku promyšlenou koncepcí, do kterého tvůrci prostě vložili ty mapy, které měli k dispozici. Tvůrci atlasu měli více vysvětlit, proč je tato nevyváženost v atlasu přítomna, jelikož argument z úvodu atlasu, že „některé otázky nejsou natolik zpracovány, aby mohly být uchopeny kartografickou metodou“, zní příliš obecně.

Literatura:

- BEDNÁŘ, K. (1965): Vědecká práce na Atlasu československých dějin. Geodetický a kartografický obzor, 11(53), č. 12, s. 320–322.
- BLÁHA, J. D. (2010): Various Ways of Assessment of Cartographic Works. In: Gartner, G., Ortag, F. (eds.): Cartography in Central and Eastern Europe, Springer, Berlin, s. 211–229.
- BOHÁČ, Z. (1999): Atlas církevních dějin českých zemí 1918–1999. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 174 s.
- CAJTHAML, J., SEEMANN, P., JANATA, T., ZIMOVÁ, R. (2014): Akademický atlas českých dějin. Kartografické listy, 22, č. 1, s. 12–19.
- HISTORICKÝ ÚSTAV AV ČR (2014): Nakladatelství Academia vydává historické dílo Akademický atlas českých dějin. Tisková zpráva, 1 s.
- KYSELOVÁ, S. (2014): Eva Semotanová: Tištěný nebo digitální atlas? Tištěný nás přežije, První zprávy.cz, <http://www.prvnizpravy.cz/zpravy/zpravy/eva-semotanova-tisteny-nebo-digitalni-atlas-tisteny-nas-prezije> (20. 6. 2014).
- MAGOCSI, P. R. (2002): Historical Atlas of Central Europe. A History of East Central Europe, Vol. 1. University of Washington Press, Seattle, 274 s.
- MLÁDEK, J. a kol. (2006): Atlas obyvatelstva Slovenska. Univerzita Komenského, Bratislava, 168 s.
- PECKA, K. (1965): Atlas československých dějin. Geodetický a kartografický obzor, 11 (53), č. 12, s. 318–320.
- PRAVDA, J. (2002): Analytické a syntetické mapy v klasifikácii map. Geografický časopis, 54, č. 4, s. 367–380.
- WOLODTSCHENKO, A. (2010): Atlaskartosemiotik: neue Möglichkeiten und Lösungen. Meta – carto – semiotics. Journal for Theoretical Cartography, 3, s. 1–10.
- ZÍDEK, P. (2014): Po padesáti letech vychází nový Akademický atlas českých dějin. Lidové noviny, Orientace. 31. 5. 2014, s. 26–27.

*Jan D. Bláha, Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem,
e-mail: jd@jackdaniel.cz*

*Zdeněk Kučera, Univerzita Karlova v Praze,
e-mail: zdenek.kucera@natur.cuni.cz*

Ondřeka, Z.: Těšínsko známé i neznámé.

Muzeum Těšínska, Český Těšín 2012, 151 s., ISBN 978-80-86696-29-4.

V současné době se objevuje řada odborných i populárních publikací věnovaných období 1. a 2. světové války v kontextu současného poznání historického vývoje, včetně pohledu na politické, státoprávní, národnostní, jazykové či ekonomické spojitosti a návaznosti. Toto vše nalezneme i v obdobně koncipované publikaci „Těšínsko známé i neznámé“. Jeho autor PaedDr. Zbyšek Ondřeka prokázal svoji schopnost poutavě, a přitom odborně přesně, pojmenovat a charakterizovat oblast, která je i v rámci Česka velmi specifická. Pro významnou část historiků a geografů je Těšínsko místem znovuhledání aspektů vývoje

spojených s geopolitiky pestrým vývojem regionu svébytných slezských knížectví, návazné rakousko-uherské správy až po dramatické dělení Těšínska podle Pařížských dohod po vzniku Československa.

Pro geografii, a to nejenom historické, je vynikajícím zpestřením vložení zhruba dvacítky map a mapových výřezů, mezi nimiž vynikají zejména dvě ukázky. Jedna z nejstarších map historických území od Sebastiana Münstera z roku 1544 a graficky nádherná mapa Martina Helwiga z roku 1561. Unikátní je i konkordance cca 250 místních topografických názvů v českém, polském a německém jazyce, či řada faksimilií historických listin a dokumentů.

Knihy je rozdělena do 14 kapitol, které čtivou formou a s množstvím graficky zdařilých doplňků (fotografie, faksimilie, mapy) vtahují čtenáře s různou mírou regionálních znalostí do poutavého a odborně kvalitního textu. Na autorovi je vidět jeho pedagogická dovednost a současná zkušenost dlouholetého ředitele Muzea Těšínska.

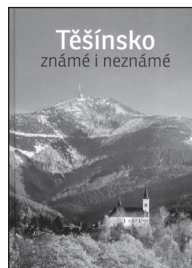
Autor věnoval knihu památce svého učitele, historika a geografa doc. RNDr. Radima Prokopa, CSc., který měl významný vliv na formování ekonomicko-geografické a vlastivědně badatelské orientace katedry geografie na Ostravské univerzitě v šedesátých a po rehabilitaci i v devadesátých letech minulého století.

Snad i proto je „Těšínsko známé i neznámé“ typickým příkladem komplexní knihy na bázi vlastivědného regionálního pohledu. Oblast Těšínska je stále oblastí plné bouřlivých či skrytých emocí, politických tlaků, historických katastrof (zábor české části Polskem po Mnichovské dohodě), nacionálně laděných a emotivních náhledů. Kniha na historickém pozadí směřuje k pochopení složitosti tolik diskutovaných Pařížských smluv (delimitační komise se sešla osmaadvacetkrát v období 1920–1927 a ukončila činnost 16. října 1927) a definitivní mezinárodní dohody o podobě státních hranic podepsané až 13. června 1958.

Knihu však můžeme také chápat jako příručku regionální historické geografie představující Těšínsko ne jako předmět územních sporů ve 20. století, ale jako jednu z historických zemí Koruny české ve Slezsku. S využitím řady archivních dokumentů, kartografických děl, vyobrazení i dobových topografických popisů vymezuje historické zemské hranice Těšínska s Moravou na západě a se Slovenskem na jihu a popisuje geografickou polohu a přírodní poměry, které determinovaly sídelní, hospodářský i politický vývoj této části Slezska.

Již zdvojené názvy jednotlivých kapitol ukazují promyšlenost textu, hravost použití místní terminologie a stále přítomnou snahu dodržet pravidla historických sousledností.

Nejvýraznější geografické texty nacházíme v kapitolách Ducatus Tessenensis, terra Coronae Regni Bohemiae (Těšínsko neznámé...), Uprostřed řeky jest hranice... (Zemské hranice Těšínska), Nesvornost a podvody jsou zde cizí... (Těšínsko v urbářích a starých topografických popisech a mapách), Těšínsko v rukách Habsburků... (Od holdu těšínských stavů císaři k zániku zemského zřízení), na kterou navazuje kvalitní výběr mapových děl. Nigriniho mapa z roku 1724 zdůrazňuje průběh zemských hraničních linií mezi Těšínským knížectvím a Slovenskem, kde Nigrini neváhal posouvat spornou linii hranic ve prospěch uherské vlasti. Wielandovy mapy (císařský důstojník a kartograf)

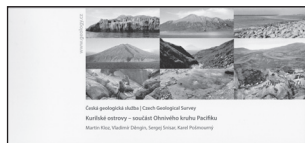
byly naopak odpovědí na Rakouskou představu o linii sporné hranice Uher a Slezska. Výstižná je mapa českých zemí Johanna Tobiasa Mayera z roku 1748 v měřítku 1 : 980 000 s chybným zařazením území, které již do tohoto územního celku nepatřily – Dolní a Horní Lužice (1635) a Slezsko (1742). Poučné je i srovnáním s mapovou tvorbou Matyáše Hase, Johanna Walsche či oficiálních atlasových tisků na rozhraní 18. a 19. století. Zde se ukazuje citlivý výběr vhodných mapových děl, které Muzeum Těšínska v poslední dekádě úspěšně vystavuje v tematických výstavních cyklech. Kniha je doplněna ilustracemi Hany Ondřekové. Na titulní straně je fotografie symbolu českého Slezska – Lysá hora.

Kniha navazuje na badatelskou činnost Muzea Těšínska v Českém Těšíně, liší se však od předchozích prací vyšší emocionalitou a literárně modernějším zpracováním. Není pojata badatelsky a svojí čtivostí se stává ideálním průvodcem pro ty, kteří chtějí tento region poznat. Pro učitele a studenty je vhodnou příručkou k vlastivědnému studiu regionu. Dovoluji si vyslovit domněnku, že pro zapálené učitele je to i vodítko, jak zpracovávat regionální témata jiných zajímavých oblastí v budoucnosti.

Jedním z významných aspektů rozvoje geografického myšlení je popularizace geografických témat. Výše uvedená kniha tento cíl s úspěchem sleduje.

Bohumil Vévoda, Gymnázium Karviná, e-mail: vevoda@gym-karvina.cz

Kloz, M., Děngin, V., Snisar, S., Pošmourný, K.: Kurilské ostrovy – součást Ohnivého kruhu Pacifiku. Česká geologická služba, Praha 2014, soubor 18 komentovaných pohlednic.

K chvályhodným edičním počínům České geologické služby v Praze patří popularizace geologických věd. Její poněkud neobvyklou, ale nepochybně užitečnou formou je občasné vydávání souborů pohlednic, přibližující zajímavosti neživé přírody nejen z našeho území (např. minerály, fosilie, skal-

ní města atd.), ale i z ciziny, obvykle ze zemí, kde nějaký čas působili pracovníci České geologické služby. Po Peru, Kostarice, Antarktidě a Kanárských ostrovech (viz Informace ČGS, 2013, č. 1, s. 41–42) se tak v letošním roce dostalo na kolekci pohlednic, věnované území vskutku exotickému – ruskému sopečnému souostroví Kurily v Tichém oceánu. Autory jsou Martin Kloz (vzděláním ložiskový geolog, vypracoval hlavní část textu a dodal 7 fotografií), ruští geologové Vladimír Děngin a Sergej Snisar (autoři 12 fotografií) a známý geologický publicista Karel Pošmourný, který má kromě konzultací a podílu na formulaci textové části hlavní zásluhu na realizaci publikace.

Zatímco předchozí kolekce snímků z Kanárských ostrovů byla věnována produktům sopečné činnosti nad „horkou skvrnou“ ve východní části Atlantského oceánu, Kurilské ostrovy, představené v novém souboru pohlednic, vznikly v poněkud odlišném vulkanickém prostředí – jsou součástí tzv. cirkumpacifického pásu neboli „ohnivého kruhu“ v severozápadní části Tichém oceánu. Vytvořily se v nejmladším období čtvrtohor nad subdukční zónou, v níž se pacifická

deska podsouvá pod ochotskou desku. Jde o typický ostrovní oblouk, táhnoucí se v délce 1 200 km mezi Kamčatkou a japonským ostrovem Hokkaidó, tvořený 56 ostrovy vesměs sopečného původu. Ze zdejších 68 sopek je 36 aktivních; nejvyšší i nejnámější vulkán Alaid (2 339 m n. m.) tvoří jeden z nejsevernějších ostrůvků – ostrov Atlasova už v blízkosti Kamčatky.

Kolekce 18 fotografií a tři stránek úvodního textu (se stručnou a výstižnou geologickou a geografickou charakteristikou Kurilských ostrovů), tvoří nevelkou, ale už na první pohled působivou publikaci – v podstatě soubor pevných listů, svázaný kroužkovou vazbou. Jednotlivé listy lze snadno oddělit a tomu, kdo by je použil jako pohlednice (ovšem Kurily jistě nepatří mezi běžné cestovní destinace), zůstane ještě zmenšenina obrázku s několika větami doprovodného textu na rubu listu.

Úvodní text je věnován nejen geologickému vývoji ostrovů, což jsou (až na několik výjimek) vrcholové partie vulkánů, ale i některým historickým souvislostem a geografickým pozoruhodnostem. Pouze čtyři ostrovy (Iturup, Kunašir, Šikotan a Paramušir) jsou nyní osídlené a žije na nich asi 19 tisíc obyvatel, převážně ruské národnosti. Podnebí ostrovů je výrazně ovlivněné chladným oceánským prouděním, zajímavá je též informace o výrazných klimatických a biogeografických rozdílech mezi severní a jižní částí souostroví.

Výběr obrázků z 11 ostrovů a ostrůvků byl proveden tak, aby byly zařazeny snímky nejen oku lahodící a atraktivní, ale zároveň i reprezentující alespoň některé z významných zajímavostí přírody a krajiny Kurilských ostrovů. Samozřejmě převažují náměty geologické, zejména charakteristické tvary vulkanického reliéfu, ukázky různých typů láv a geotermálních jevů, laharů atd., ale nechybějí ani zástupci živé přírody (např. lachtan medvědí, modrá liška polární aj.). Na fotografiích najdeme ostrovy ze severní části souostroví (ostrovy Atlasova, Paramušir, Onkotan), centrálních Kuril (Lovuški, Matua se současným nejaktivnějším kurilským vulkánem Saryčeva, Jankiča, Ketoj, Čirpoj, Simušir) i z jihu souostroví (Urup a Iturup). Z hlediska výskytu nerostných surovin jsou poučné zmínky o hydrotermálních ložiscích zlata a stříbra na ostrově Urup a zejména o ojedinělé produkci rhenia (minerálu rhenitu) na fumarolových polích v oblasti kráteru sopky Kudrjavij na ostrově Iturup.

Zdařilou publikaci, nepochybně užitečnou i pro geografy a učitele zeměpisu, lze zakoupit nebo objednat v prodejně České geologické služby (Klášrov 3, 118 21 Praha; www.geology.cz).

Jan Víték, Univerzita Hradec Králové, e-mail: jan.vitek@uhk.cz

Buček, J., Korec, P., eds.: Moderná humánna geografia mesta

Bratislava: priestorové štruktúry, siete a procesy. Univerzita Komenského, Prírodovedecká fakulta, katedra humánnej geografie a demografie, Bratislava 2013, 345 s., ISBN 978-80-223-3516-4.

Mesto Bratislava sa z viacerých dôvodov dlhodobo teší značnej pozornosti geografov. Svedčí o tom i kniha, ktorú sa pokúsím na nasledujúcich riadkoch v stručnosti predstaviť. Najprv sa budem venovať prehľadu jednotlivých kapitol

a následne sa zameriam na súhrnné zhodnotenie obsahujúce hlavné silné a slabé stránky posudzovanej publikácie.

V predslove knihy editori uvádzajú, že cieľom publikácie bolo „predstaviť ako tradičnejšie výskumné prístupy, tak aj novšie trendy humánno-geografického výskumu v urbánnom prostredí“, pričom deklarujú záujem o predstavenie (výsledkov) výskumov vzťahujúcich sa k Bratislave „širšej vedeckej verejnosti“ (s. 5). Tá má byť prioritnou cieľovou skupinou, autori však nevylučujú ani možnosť využitia zo strany rôznorodých inštitúcií, študentov či laickej verejnosti. K vyššie

uvedeným dvom aspektom publikácie (cieľ, cieľová skupina) sa ešte vrátim v záverečnom hodnotení.

Pristavím sa pri názve publikácie. Použitie slovného spojenia „moderná humánna geografia“ totiž vo mne hneď na začiatku vyvolalo viacero otázok a zaujímalo ma, čo si editori pod týmto označením predstavujú. Podľa ich vlastných slov použitím uvedeného pojmu naznačujú, že v publikácii ide najmä o „predstavenie aktuálnych poznatkov (o meste Bratislava) v širšej časopriestorovej, často i komparatívnej perspektíve“ (s. 5). Takýto pohľad, samozrejme, môžeme označiť za diskutabilný, najmä vo vzťahu k možným významovým interpretáciám slova „moderná“, no špecifikáciu zo strany editorov rešpektujem.

Prvá kapitola („Poloha mesta Bratislava“, autor Pavol Korec) poskytuje základný geografický rámec obsahu nasledujúcich kapitol. Spracovanie kapitoly poukazuje na dlhoročné skúsenosti a z nich vyplývajúce znalosti autora týkajúce sa územia hlavného mesta SR. Čitateľ je postupne oboznámený s rôznorodými charakteristikami Bratislavy, prioritná pozornosť je venovaná polohe mesta. Okrem deskripcie v texte môžeme nájsť i snahy o interpretáciu uvádzaných faktov a ich zasadenie do kontextu niektorých teoretických východísk (napr. regionálneho rozvoja). Ide však skôr o náznaky, možná by bola aj obsiahlejšia diskusia. Kapitola má skôr vzdelávací až popularizačný charakter, viem si ju predstaviť ako edukačný materiál pre študentov a veľmi pravdepodobne budem niektoré jej časti v budúcnosti takto i využívať. Väčší dôraz mohol byť kladený na intraurbánnu štruktúru Bratislavy a unikátne aspekty jej rôznorodých častí. Autor v tomto ohľade odkazuje na 20 rokov starú prácu, k dispozícii sú však i oveľa aktuálnejšie štúdie takéhoto zamerania.

Pavol Korec pripravil i druhú kapitolu „Pozícia Bratislavy a jej regiónu v regionálnej štruktúre Slovenska“. Po teoretickom úvode autor prechádza ku kvantitatívnej analýze regionálnej štruktúry Slovenska na báze hodnôt vybraných ukazovateľov sledovaných v rámci „aproximovaných funkčných mestských regiónov“ a k hodnoteniu konkurencieschopnosti slovenských regiónov. Popis výsledkov analýz je pomerne podrobný a v niektorých častiach mohol byť, využívajúc skôr súhrnné komentáre, i stručnejší. O to viac chýba širšia interpretácia a konfrontácia poznatkov s inými prácami podobného zamerania (napr. Víturka a kol. 2010). Taktiež chýba komplexnejšie zasadenie pozície Bratislavy v regionálnom systéme Slovenska do širšieho kontextu rozvojových štúdií a teórií (napr. centrum – periféria, „favicové“ modely rozvoja, zdôraznenie rozhodujúcich procesov) a väčší dôraz na endogénny rozvojový potenciál. Takto orientované snahy v texte prítomné samozrejme sú, ide však len o parciálne zhodnotenie. Obsah kapitoly stojí na pomedzí vedeckej, vzdelávacej a popularizačnej literatúry.

Informácie o obyvateľstve Bratislavy prináša tretia kapitola „Demografický obraz Bratislavy“. Autori Branislav Bleha, Juraj Majo a Branislav Šprocha tu najprv na základe historických premien národnostnej a náboženskej štruktúry obyvateľstva približujú demografický kontext územia Bratislavy a následne pristupujú k pomerne dôslednej analýze prirodzeného a migračného pohybu obyvateľstva (z hľadiska mesta ako celku aj z hľadiska jeho vnútornej štruktúry). V prípade migrácie si autori všimajú jej aspekty aj za administratívnymi hranicami mesta, evidujúc zrejmy presah relevantných procesov za takto vymedzené územie. Dôležité je, že kapitola neprináša len popis, autori sa snažia i o interpretáciu zistení a vysvetlenie, v záverečnej časti sa dokonca venujú i predikcii demografického vývoja mesta. Niektoré aspekty demografickej charakteristiky mesta mi v kapitole chýbali, no vo viacerých prípadoch boli tieto pokryté alebo aspoň zmienené v rámci nasledujúcich kapitol.

Úvodný odsek štvrtej kapitoly („Bratislava – mesto narastajúcich sociálnych nerovností“) vo mne vyvolal určité pochybnosti. Predsa len vety ako „Už sme si zvykli, že nie je ojedinelým javom stretnúť na ulici špinavých ľudí žobrajúcich o pár drobných.“ (s. 89) zaváňajú žurnalistikou nižšej intelektuálnej úrovne. Obsah zvyšku kapitoly tento nedobrý dojem našťastie napravil. Autorky Alena Rochovská, Miriam Miláčková a autor Lukáš Námešný nás postupne prevádzajú rozborom tém ako chudoba, nezamestnanosť, uzavreté komunity a podobne. Výber týchto tém na jednej strane možno oceniť, keďže sa týkajú aktuálnych problémov, na druhej strane je z obsahu kapitoly zrejmé, že pri spracovaní tém sa autorky a autor potýkali s viacerými problémami a že interpretácia výsledkov a ich vzájomné prepojenie zatiaľ trochu viaznu. Hlavný problém kapitoly vidím v chýbajúcej koncepcii. Autorky a autor prechádzajú od jednej témy k druhej bez výraznejšej vzájomnej previazanosti, niektoré tvrdenia si v rámci textu dokonca protirečia. Viaceré témy sú riešené skôr v rovine teoretickej a územie Bratislavy (či Bratislavského kraja) je v nich hodnotené okrajovo, prípadne s odkazmi na existujúce štúdie autorov kapitoly, ktorých výsledky však nie sú diskutované. Ťažko pochopiteľné je nezohľadnenie výsledkov prác týkajúcich sa územia Bratislavy, ktoré by autorom umožnili kvalitnejšiu geografickú interpretáciu vlastných zistení (napr. štúdie kvality života na území mesta). Aj napriek tomu kapitola prináša množstvo zaujímavých a osožných informácií k danej problematike.

Autor Pavol Korec sa vracia v piatej kapitole („Ekonomická báza Bratislavy, jej vývoj a perspektívy“), v ktorej nás postupne oboznamuje s históriou formovania a transformáciou ekonomiky Bratislavy a charakteristikou jej súčasného stavu. Autor v rámci kapitoly prechádza od popularizačne atraktívnejšieho rozprávania z nadhľadu k informačne podrobnému rozboru vybraných aspektov problematiky (napr. zamestnanosť v jednotlivých odvetviach ekonomiky, nadnárodné spoločnosti a ich pôsobenie na území Bratislavy).

Záverečnú časť autor venuje znalostnej ekonomike, pričom na základe jednoduchých ukazovateľov charakterizuje činnosť vysokých škôl, vedy a výskumu a tzv. kreatívnej ekonomiky na území mesta. Ide však skutočne len o základný prehľad, vďaka svojmu významu by tieto aspekty iste zniesli i podrobnejšie spracovanie (napr. so špecifickým zameraním na progresívny terciér). Čiastočne je ale tento „nedostatok“ kompenzovaný v nasledujúcej kapitole.

Šiestu kapitolu („Inovátori vo výskume a vývoji technológií v Bratislave“) pripravila trojica Slavomír Ondoš, Eva Polonyová a Filip Lehocký a z môjho pohľadu ide o jednu z najzaujímavejších častí monografie. Dôvodmi sú najmä aktuálnosť témy a spôsob jej spracovania. Úvod do problematiky je v prípade tejto kapitoly pomerne obsiahly. Vo vzťahu k Bratislave (presnejšie ku Bratislavskému kraju, čo je podmienené dostupnosťou dát) následne autori a autorka analyzujú ukazovatele týkajúce sa napr. výdavkov na výskum a vývoj či počtu patentov. Z hľadiska medzinárodnej výskumnej kooperácie (s dôrazom na vývoj patentov) prichádzajú s tvrdením, ktoré by si iste zaslúžilo ďalšiu diskusiu, a síce, že „Bratislava je integrovaná s okolitým prostredím skôr menej intenzívne než optimálne“ (s. 158). V kapitole nachádzame tiež zaujímavé zhodnotenie distribúcie výskumných oblastí podľa akademických publikácií. Oceňujem snahu autorov o formuláciu originálnych záverov a zasadenie vlastných zistení do kontextu informácií vyplývajúcich z diskutovanej literatúry, i keď tomuto aspektu mohli venovať predsa len viac priestoru.

Siedma kapitola („Bratislava – najvýznamnejšie centrum mestského turizmu na Slovensku“) pojednáva o vybraných aspektoch cestovného ruchu v Bratislave. Vďaka pomerne jasnej koncepcii je kapitola prehľadná a dobre čitateľná. Autorka Ingrid Bučková ponúka okrem stručného teoretického úvodu do problematiky mestského turizmu i rozbor jej troch vybraných aspektov – postavenia Bratislavy z pohľadu turizmu na Slovensku, zmien v zabezpečení infraštruktúry cestovného ruchu na území mesta a problematiky jeho návštevnosti. Oceňujem, že autorka v rámci jednotlivých tém nezostáva len pri suchom popise dát, ale snaží sa aj o ich interpretáciu (napr. v súvislosti s udalosťami na území mesta), pripája i vlastné hodnotiace komentáre a poukazuje na niektoré zaujímavé, občas i prekvapivé závery (napr. že najrýchlejšie rastúcou skupinou účastníkov cestovného ruchu prichádzajúcich do Bratislavy zo zahraničia sú v ostatných rokoch Číňania; s. 190).

V ôsmej kapitole („Poloha uzla Bratislava v dopravných sieťach“) sa Marcel Horňák a Vladimír Bačík zamerali na zhodnotenie „dopravno-geografickej“ pozície mesta. Text kapitoly je prehľadný, dobre čitateľný, po odbornej stránke pôsobí primerane. Čo mi v kapitole chýba, je viac hodnotiacich a súhrnných komentárov, kladenie si otázok, ktoré by naznačovali ďalšie možnosti skúmania danej problematiky, či prepojenie s témami riešenými v iných kapitolách monografie (napr. s cestovným ruchom, samosprávou mesta, regionálnym rozvojom). V prípade hodnotenia vnútromestskej (verejnej i individuálnej) dopravy by bolo na mieste uviesť niektoré veci „na tvrdo“, inak povedané, kriticky zhodnotiť tristnú situáciu v meste (napríklad) z pohľadu starších i aktuálnejších koncepcií rozvoja dopravnej infraštruktúry. Podobných potenciálnych kontextov by sme našli nepochybne viacej.

V úvodnej časti deviatej kapitoly („Funkčná adaptácia pôdorysu Bratislavy“) Slavomír Ondoš špecifikuje východiská vlastného výskumu zameraného na popis heterogenity, resp. vývoja morfolologickej priestorovej štruktúry mesta (aj) prostredníctvom analýzy sietí. Niektoré uvádzané tvrdenia sú podľa mňa diskutabilné (najmä vzhľadom na možnosti odlišnej perspektívy výskumníkov zastávajúcich rôzne metodologické východiská), ich prínos a argumentáciu však nespochybňujem. Veľkú časť kapitoly tvorí pomerne podrobný popis metodického postupu – tu by som uvítal skôr stručnejšiu verziu. Uznávam však, že pre

pochopenie toho, čo nám napokon hovoria výsledky analýz (vrátane všetkých pre aj proti), je táto časť kľúčová. Oceniť možno upozornenie na interdisciplinárnu podstatu prístupu, ktorú už v súčasnosti môžeme pri štúdiu tém, akou je mestské prostredie, považovať za zdravý štandard. Z hľadiska celkového vyznenia pôsobí kapitola silne „vedecky“. Nie je to teda práve čítanie pre každého, implicitne sa tu predpokladá určitý (vyšší) stupeň erudície a odborného záujmu. V závere autor konštatuje možnosti uplatnenia získaných poznatkov v rámci územno-plánovacej praxe, no práve v takom prípade sa objavuje požiadavka na podanie výslednej informácie predsa len o niečo „jednoduchším“ spôsobom.

Desiatu kapitolu („Politický život Bratislavy z perspektívy jej volebného správania“, autor Martin Plešivčák) sa zaoberá Bratislavou z pohľadu volebnej geografie. Autor v úvode konštatuje, že Bratislava sa volebno-preferenčnými vzorcami správania odlišuje od ostatných častí Slovenska (s. 257) a najzávažnejšiu dilemu týkajúcu sa politického správania mesta kladie do súvislosti s jeho pretrvávajúcou (?) pravicovou orientáciou. V kapitole má čitateľ možnosť postupne sa oboznámiť s východiskami volebnej geografie a zhodnotením volebného správania na území Bratislavy vo vzťahu k parlamentným a prezidentským voľbám, ako aj voľbám do Európskeho parlamentu. Výsledky volieb sú podrobne kvantitatívne zhodnotené. Kapitola mohla, či skôr mala byť stručnejšia. V záverečnej časti autor dokazuje, že jednotlivé zistenia dokáže zrozumiteľne sumarizovať a obohatiť ich o vlastné komentáre, myslím si preto, že na viacerých miestach tak podrobný popis, ale i uvádzanie niektorých údajov, neboli potrebné. Jednoznačne mi chýba zhodnotenie a komentár komunálnych volieb, ktoré považujem z hľadiska toho čo sa na území mesta deje, za rozhodujúce. Myslím si, že v tomto ohľade nie je až také podstatné, či je Bratislava „pravicová“, skôr by možno stálo za úvahu, či vôbec kategórie „pravica“ a „ľavica“ majú v Bratislave nejaký skutočný obsah a význam.

Publikáciu uzatvára kapitola „Priestorová organizácia miestnej samosprávy Bratislavy v teoretickom a medzinárodnom kontexte“. Autorom je Ján Buček a text kapitoly je dôkazom jeho erudície v danej oblasti. V úvodnej časti autor poukazuje na postavenie samospráv ako dôležitých aktérov (miestneho či regionálneho) rozvoja a od tejto myšlienky postupne rozvíja ďalší obsah kapitoly. Za podstatnú považujem špecifikáciu súvisiacej terminológie pri zohľadnení kontextu medzinárodného použitia a zameranie sa na niekoľko vybraných problémov. Po absolvovaní stručného teoretického exkurzu tak má čitateľ možnosť dozvedieť sa zaujímavé informácie týkajúce sa modelu samosprávy Bratislavy či súvislostí medzi výkonom samosprávy a geografickými charakteristikami mestských častí. Opierajúc sa o dostatok argumentov, púšťa sa autor i do úvah ohľadom ďalšieho vývoja Bratislavy a jej samosprávy. I keď sú takéto úvahy vždy otvorené diskusii, vo všeobecnosti je možné považovať uvádzané postoje za výstižné a relevantné (napr. v zmysle potreby „perspektívne sa zbaviť uvažovania o samospráve Bratislavy len v súčasných hraniciach mesta“, s. 337). Množstvo námetov autor skôr len naznačuje. Osobne považujem za zaujímavé zaoberať sa vo väčšej miere uplatňovaním moci na území mesta vo všeobecnosti, s prípadným zameraním práve na úlohu a postavenie miestnych samospráv (v súvislosti s konceptom tzv. neoliberalizmu na území Bratislavy napr. Šuška 2014).

Posudzovanej monografii chýba nejaký záver, či skôr zhrnutie, doslov. Jeho význam vidím najmä v možnosti aspoň čiastočného prepojenia poznatkov uvádzaných v jednotlivých kapitolách. Kniha je takto obsahovo na konci dosť „useknutá“, čitateľ si ešte môže prečítať stručné charakteristiky jednotlivých autoriek a autorov.

Na nasledujúcich riadkoch sa pokúsim zhrnúť niektoré moje dojmy z predmetnej publikácie. Cieľ publikácie, tak ako ho editori špecifikovali v úvodnej časti, môžeme považovať za viac-menej splnený. „Viac-menej“ píšem preto, lebo sa v tejto súvislosti vynára množstvo námetov na ďalšiu diskusiu. Osobne som rozmýšľal napríklad nad tým, čo si editori konkrétne predstavujú pod „novšími trendmi humánno-geografického výskumu v urbánnom prostredí“, prípadne či má ísť o novšie trendy v prostredí slovenskej alebo svetovej geografie. „Novšími trendmi“ zároveň zdôvodňujú, prečo je podľa nich v publikácii možné evidovať rôzne metodologické postupy. I tu je priestor na diskusiu. V jednotlivých kapitolách síce skutočne nájdeme uplatnenie viacerých metód, filozoficko-metodologické východiská autorov sú však viac-menej spoločné a odkazujú nás najmä na pozitivisticky orientované prístupy. Použité metódy majú prevažne (silne) kvantitatívny charakter, čo podmieňuje i značnú previazanosť s problémom dostupnosti dát. Táto skutočnosť v niektorých kapitolách celkovo výrazne zredukovala rozsah poskytnutých informácií o danom fenoméne na skúmanom území, zároveň podmienuje i variabilitu územia, s ktorým bolo napokon narábané (mesto v rámci administratívnych hraníc, funkčný mestský región, Bratislavský kraj). Intraurbánne analýzy, ak sa zakladajú na údajoch za také priestorové jednotky, akými sú mestské časti, de facto strácajú časť výpovednej hodnoty. Myslím si, že by bolo na mieste zväziť využitie i iných prístupov, ktoré zmienené obmedzenia a problémy pomáhajú riešiť, prípadne poskytujú východiská komplementárne ku kvantitatívnym analýzám. Mnohé uvádzané poznatky by si tiež nepochybne zaslúžili posúdenie v rámci širšieho kontextu, poukazujúceho napríklad na ich kultúrnu podmienenosť.

Diskutabilná je celková koncepcia knihy. Editori síce predznamenávajú, že „autorom bola ponechaná pri bádaní a spracovaní kapitol... pomerne veľká tvorivá sloboda“ (s. 5), no je na zamyslenie, či tej tvorivej slobody nebolo napokon až príliš mnoho. Kniha síce prináša množstvo zaujímavých poznatkov, no chýba ich prepojenie, ktoré by jednotlivé informácie prostredníctvom súvislostí posunulo na vyššiu kvalitatívnu úroveň. Jednotlivé kapitoly sú napokon prepojené viac-menej len zameraním na Bratislavu.

V predchádzajúcich komentároch som sa viackrát zamyslel nad cieľovou skupinou jednotlivých kapitol. I tu je zrejma určitá nevyváženosť, časť textov pôsobí skôr populárno-náučným dojmom, časť je zjavne určená najmä odbornej verejnosti. Pre praktické využitie v procesoch riadenia a rozhodovania by bolo zrejme potrebné niektoré poznatky podať trochu iným spôsobom. Ide však samozrejme o to, akú formu praktického využitia napokon máme na mysli – či má ísť o pro forma podklady, ktoré budú využité len ako kulisa rozhodnutí podmienených celkom inými mechanizmami, než je odborná znalosť, alebo o využitie reálne vedúce k riešeniu problémov na území mesta, predpokladajúce i aktívnu participáciu verejnosti.

Vyjadriť sa tiež k použitej literatúre a jej diskusii. Nepochybne majú autori, ktorí monografiu pripravili, veľmi dobrý prehľad o zdrojoch. V niektorých

kapitolách mi však predsa len chýbala širšia diskusia konfrontujúca výsledky vlastného výskumu s výsledkami prác iných autorov. Taktiež ma zarazilo, že sa editori v úvodnej časti sťažujú na „nedostatok štúdií venovaných skúmaniu rôznych aspektov aktuálneho sociálneho a ekonomického vývoja mesta“ (s. 6), zároveň však viacero existujúcich štúdií takéhoto zamerania v publikácii nie je vôbec zmienených. Niektoré kapitoly pritom po takejto obsahovo podrobnejšej konfrontácii poznatkov priam volajú.

Aj keď moje názory uvedené na predchádzajúcich riadkoch zrejme pôsobia skôr kriticky, hodnotená publikácia je celkovo zaujímavým a prínosným čítaním. Obísť by ju nemal nikto, kto sa zaoberá či už Bratislavou a jej okolím, alebo témami, ktoré sú v publikácii spracované. Je škoda, že kniha vyšla v relatívne nízkom náklade 150 kusov. Obsahuje totiž množstvo teoretických východísk, odkazov na literárne zdroje, dát, analýz a ich výsledkov. V niektorých prípadoch upozorňuje i na nie celkom bežné metódy a postupy. Inak povedané, publikácia prináša mnoho informácií, ako aj viacero zaujímavých myšlienok a názorov.

Napokon je tu ešte jedno veľké pozitívum. Ako bývalého študenta katedry, v rámci ktorej monografia vznikla, ma teší pohľad na výsledok spolupráce starších, skúsenejších geografov a ich mladších kolegov (na príprave knihy sa podieľalo 15 autorov, z ktorých väčšina pôsobí v rámci katedry ako zamestnanci, príp. doktorandi). Naplnenia dostali i slová editorov, podľa ktorých „monografia... odráža dlhodobé profilovanie výskumu na katedre humánnej geografie a demografie Prírodovedeckej fakulty Univerzity Komenského“ (s. 5). Spolupráca prebiehajúca v rámci priebežnej generačnej obmeny pri zachovaní požadovanej odbornej úrovne je dôležitým ukazovateľom nielen stabilizácie postavenia, ale predovšetkým ďalšieho úspešného smerovania geografických pracovísk. Zdá sa, že na katedre humánnej geografie a demografie Prírodovedeckej fakulty UK je v tomto ohľade nastavený dobrý kurz.

Literatúra:

- ŠUŠKA, P. (2014): Neoliberalizmus ako ideológia, reálny neoliberalizmus a mesto: prípad Bratislava. In: Forum historiae: odborný internetový časopis pre históriu a príbuzné spoločenské vedy, 8, č. 1, s. 146–165. <http://forumhistoriae.sk/documents/10180/511068/suska.pdf> (cit. 7. 7. 2014).
- VITURKA, M., HALÁMEK, P., KLÍMOVÁ, V., TONEV, P., ŽÍTEK, V. (2010): Kvalita podnikateľského prostredia, regionální konkurenceschopnost a strategie regionálního rozvoje České republiky. Grada Publishing, Praha, 227 s.

Ivan Andráško, Masarykova univerzita, e-mail: geoganry@mail.muni.cz